

III. MURAD'IN PORTRELERİ *

TÜLÂY REYHANLI

Osmanlı sarayında portre resminin varlığı ve Gentile Bellini, Costanza da Ferrara ve Matteo de'Pasti gibi, II. Mehmed'in portrelerini yapmak için İstanbul'a gelen ve saray *nakkashânesinde* çalışan Avrupa'lı sanatçıların, Osmanlı portre sanatını önemli ölçüde etkiledikleri bilinmektedir.¹ II. Mehmed'den sonra, portre ressamlığı, saraydan çok teşvik görmemiş de sanatçıların kişisel çalışmalarıyla devam etmişti.² Ancak, III. Murad devrinde, portre ressamlığının, yeni bir görüşle, yeniden canlandığı gözlenmektedir. Onbeşinci yüzyıldan başlayarak, Türkiye'ye ilişkin konulara duyulan ilginin giderek artması sonucu, Osmanlı Sultanlarının tasvirleri, Avrupa'da çok yaygındı. Bunlar, özel koleksiyonlar için toplanmış ve genellikle de Türkler üzerine bir yazıyla birlikte basılmışlardı. Yalnız, bu portrelerin güvenilirlikleri ve yapan sanatçıların kimlikleri uzun süredir tartışılan bir konu olarak kalmıştır. Bu çalışmamda, III. Murad'ın Türkiye ve Avrupa'daki müze ve kütaphânelerde ve yayınlanmış eserlerde bulunan bazı portreleri üzerine —bunların gerçeğe bağlılık sorunlarını da gözönüne alarak— ikonografik ve belgesel bir inceleme denemesi yapmak ve Osmanlı portre resminin Avrupalı sanatçılarla olan ilişkisini, özellikle Seyyid Lokman'ın 'Şemâilnâme'de verdiği bilgilere dayanarak, tartışmaya açmak istiyorum.

Her ne kadar III. Murad'ın saltanatı (982/1574-1003/1595), içte ve dışta İmparatorluğun zayıflama devrinin başlangıcı olarak tanımlanırsa da, Osmanlı sanatı, onun koruyuculuğu altında en olgun ve verimli bir dönemine ulaşmıştır. Sultan, atalarından birçoğu gibi şâirdi ve 'Muradi' mahlasıyla şiir yazardı.³ Sultan'ın İtalyan hekimi Domenico Hierosilimitano, sarayla ilgili anılarında (*British Library, Harleian mss. 3408*), O'nun okumaya karşı merakına değinmekte ve haremde has oda yanındaki iki kütüphânedен söz etmektedir (f. 103b). Bunlardan birinde bulunan kristal cam kapılı iki dolapta Sultan'ın devamlı okuduğu iki düzine minyatürlü kitap vardı. Diğer kütüphâne ise, çeşitli dillerde yazılmış çok güzel kitapları içermekteydi. Bunlardan 120 tanesi Büyük Konstantin'e ait, 60 cm. kadar eninde ve biraz daha uzun boyda kitaplardı. Altın yaldızlı harflerle yazılmış öteki kitapların ciltleri gümüş yaldız ve mücevher bezemeliydi. Paha

* Dip notlar için İngilizce metne bakınız.

biçilmez değerdeki bu kitaplara Sultan kendisinden başka kimsenin elini sürmesine izin vermezdi.

Topkapı Sarayı'ndaki kitabeler, bu devirde, Mimar Sinan'ın ve sonra Davud Ağa'nın⁴ ser mimarlığı altında, Haremde yoğun bir yapı faaliyetinin sürdüğüne işaret etmektedir (R. 1). Sahilde, saray surları üzerinde ve bahçelerde⁵ yapılan köşk ve kasırlar arasında 'III. Murad'ın yatak odası'⁶ olarak bilinen ve Mimar Sinan'ın 986/1578'de yaptığı III. Murad köşkü, ana yapı özellikleri ve bezemesi bozulmadan günümüze kadar gelmiştir ve bugün de haremde en çekici yapılarından biridir (R. 2, 3, 4, 5).

Tantana ve debdebeyle sarılmış Sultan'ın yetkisi saray ileri gelenleri, annesi Nurbanû ve hasekisi Safiye Sultan'ın⁷ etkili kişilikleri altında yavaş yavaş sarsılmaya başlamıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun gücünü ve zenginliğini dünyanın gözleri önüne sermek amacıyla 1582'de oğlu Şehzâde Mehmed için yaptığı sünnet düğünü, tarihi ve toplumsal bir olaydır ve Mayıs-Temmuz kadar 55 gün ve 54 gece sürmüştü.⁸ Osmanlı'ların günlük yaşamlarını, toplumsal ve ekonomik durumlarını sergileyen bu şenlikleri ve geçit törenlerini hikâyeye eden III. Murad Surnâmesi, Nakkaş Osman'ın yönettiği büyük bir sanatçı grubu tarafından resimlenmişti. (R. 6, 7, 8). Bu eser Osmanlı resmine yepyeni, hikâyeci ve belgesel bir anlatım biçimi getirmiştir.⁹

Osmanlı resminin rönesansı olarak kabul edilen bu devirde, bu gerçekçi çerçeve içinde, portre resminde de değişik kompozisyon düzenlemeleri arama çabaları görülmektedir. Sultan Murad'ın sanat sevgisinin sanat dünyasının gelişmesinde önemli rolü olduğu kuşkusuzdur. Kendisi, gerek Avrupalı, gerekse Osmanlı sanatçıları tarafından en çok resmedilen sultanlardan biridir. Osmanlı sanatçıları, Sultan'ı iki değişik biçimde resmederler. Birincisinde resmî ve özel törenlere katılırken gösterilmiştir, örneğin, camiye giderken, elçi kabulünde, oğlunun sünnet düğünü, annesinin cenâze törenlerinde vb. (R. 9, 10, 6). Bunlar, alışılmış Osmanlı 'genre' resmî geleneği çizgisinde yapılmışlardır. İkinci olarak, zaman zaman Sultan daha özel bir durumda resmedilmiştir. Bu sonuncusunda konu Sultan'ın kendisidir; burada maddî varlığını olduğu kadar karakterini de açıklayan, tören dışı bir çevreye yerleştirilmiştir. Bu tür portrelere birçok örnek gösterilebilir. Örneğin, 1584 tarihli *Câmi'at-Kamâlât*'daki (National Library of Scotland) (R. 11) bir minyatürde Sultan, kendi odasında bir seccade üzerinde duâ ederken görülüyor. Süslemesine ve çini panolarına bakılırsa, burası Haremdeki III. Murad köşkü olmalıdır. Odadaki üç içöğlanından, beyaz ve yeşil giysili olanı, yandaki koridora götüren

kemerdeki perdeyi açıyor. Pencerenin yanındaki sandığın üzerinde bir kitap, büyük olasılıkla bir Kur'an var. İki uzun şamdandaki mumlarla aydınlanan odanın atmosferi, Domenico Hierosilimitano'nun yukarıda aktardığım, Murad'ın kütüphânesinin tanımına çok uyuyor. Sultan'ın günlük yaşantısından bir kesimi canlandıran aynı sahneyi, küçük değişikliklerle birçok sanatçı tekrarlamıştır.¹⁰ Bu resimler, karakter tanımı açısından, Osmanlı portre resmi geleneğinde ileri bir adım oluşturmaktadırlar.

Osmanlı portre resminin bu gerçekçi devrinin en önemli yeniliği aslında, tek portrelerde görülmektedir. Osman Gazi'den, III. Murad'a kadar Osmanlı sultanlarının bir seri portresini içeren *Kıyâfet el-insâniye fi-şemâil el - Osmâniye* başlıklı yazma, geleneksel resim üslûbundaki gerçek gelişimi ve insan tasvirine karşı Osman tavrındaki değişimi göstermesi yönünden çok önemlidir.¹¹ Devrin ileri gelen 'şehnâmecî'lerinden Lokman b. Seyyid Hüseyin el Aşûri el Urmevi¹² tarafından 1579'da tamamlanan yazma, çeşitli tarihlerde birçok kez kopya edilmiştir.¹³ Yazma üç bölümden oluşur: *Mukaddime*, *tezhib* ve *hâtîme*. *Mukaddime*'de, hüküm süren Sultan III. Murad ve tarihçi Hoca Saadeddin'i övdükten sonra yazar, '*musavvirân-ı hassa*'dan, '*bî karîne-i zemân*' Nakkaş Osman'ın yardımı ve Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa'nın '*ihimâm-ı şerifleri*'yle metni tamamlayıcı nitelikteki padişah portrelerini nasıl elde ettiklerini anlatmaktadır.¹⁴ Ashina uygun portreleri bulmak için pek çok uğraşmışlar, bunlardan bazılarını 'Frenk üstadlarından' sağlamışlardı. Lokman daha sonra, bu portreleri dikkatle incelediklerini, II. Sultan Murad'dan başlayarak mevcut portrelerle karşılaştırdıklarını, doğruluklarını saptadıktan sonra eser üzerinde çalışmaya başladıklarını anlatmaktadır. Giyim-kuşam ayrıntuları, tarihi metinlerden, özellikle Hoca Saadeddin'den çıkarılmıştır. Yazar, *mukaddime*'de, aynı zamanda insanların fizik yapılarından karakterlerini okuma sanatını da göz önüne almakta ve bu fikirlerini Kur'an'dan parçalar aktararak (48/29, 20/128) kanıtlamaya çalışmaktadır. Fakat bu sanatı, ölümlü yaratıklarla eşit görmediği sultanlara uygulamamaktadır. '*Mukaddime*'den sonraki bölüm, 12 sultanın hayatını, saltanatını ve fizik tanımlarını içermektedir. Yazmanın ilk kopyelerinde (*Topkapı Sarayı Müzesi, II. 1563, İstanbul Üniversite Kütüphânesi, T. 6087*) III. Murad, 12 sultandan sonuncusunu oluşturur. Uzunca boylu ve zarif olarak tanımlanan Sultan heybetli, şeffaf tenli, yuvarlak yüzlü, pembe yanaklı, küçük düzgün burunlu, açık renk bıyık ve sakallı idi. Uzun boynunda iki tane beni vardı (*BL. Ms. Add. 7880, v. 61b-63a*). Yazılı tanımı kanıtlayan minyatürde (R. 12) Sultan, resmî bir pozda resimlenmiştir. Bağdaş kurmuş ve kadife bir yastığa

yaslanmıştır. Tören kaftanı¹⁵ giyinmiş bir elinde mendil, ötekinde kitap tutmaktadır. Turbanı görkemli bir mücevveze¹⁶ sarılmış ve buna üç sorguç takılmıştır. Yüzünün bireysel özellikleri açıkça ifade edilmiş, bezeme ayrıntıları titizlikle işlenmiştir. Bir kemerle çerçevelenen bu portre serisi, uzun süre padişah portre resimlerine öncü olmuş, bu düzen, tek portrelerde uzun süre tekrar edilmiştir. Onaltıncı yüzyılın sonlarında yapılan *Silsilenâme* ve *zübdetü't levârih* yazmalarındaki padişah portreleri de bu kalıba göre resimlenmişlerdir¹⁷ (R. 13, 14, 15, 16, 17, 18).

Her ne kadar Topkapı Sarayı arşivlerindeki '*ehl-i hiref*' defterlerinde, sarayda çalışmış Avrupa kökenli sanatçıların isimleri geçmekteyse de,¹⁸ Lokman, Şemâilnâme'nin '*mukaddime*'sindeki '*Frenk üstadları*' terimiyle, belli ki, Avrupalı sanatçılardan genel anlamda söz ediyor olmalıdır, çünkü Fatih devrindenberi, Avrupa, özellikle İtalya ile sanat ilişkileri kesintisiz sürmekteydi. İstanbul'daki Venedik balyosu Nicolo Barbarigo'nun, şemâilnâmenin tamamlanmasından hemen önce, 20 Eylül 1578'de, Venedik Doj ve Senatosu'na gönderdiği rapor, bize bu konuda tamamlayıcı bilgi vermektedir. Bu rapora göre,¹⁹ Sadrazam Sokollu Mehmed Paşa Venedik elçiliğinde kalan Verona'lı bir sanatçıdan Sultan Murad'ın bir portresini yapmasını ister. Portre, tamamlandıktan sonra, altın bir muhafaza içinde Sultan'a gönderilir. Bunu çok beğenen Sultan, kendinden önceki padişahların portrelerinin de yapılmasını diler. Sokollu da yine Barbarigo aracılığıyla İtalya'ya bir seri padişah portresi ısmarlar. Balyos, bu konuyla ilgili raporunda Senato'ya, bir süre önce, ressam Titian'ın evinde, Kanuni Sultan Süleyman'ın at üzerinde bir portresini gördüğünü hatırlatarak, sanatçının hükümdar portreleri yapmak için sipariş aldığını imâ etmektedir.²⁰ 16 Ocak 1578'de, Senato, balyosa, Padişah portrelerinin hazır olduğunu ve Sokollu Mehmed Paşa'nın diğer siparişleriyle birlikte İstanbul'a gönderileceğini bildirmektedir.²¹ Ne yazık ki, bu portreler hakkındaki bilgilerimiz daha fazla değil. Fakat, bunların Nakkaş Osman tarafından Şemâilnâme'ye model olarak kullanıldıkları ihtimalini göz önünde tutmak gerekiyor.

Nitekim, bugün, Sultan Murad'ın, ikisi ressam Titian'a veya onun ekolüne atfedilmiş olan, Avrupalı sanatçıların elinden çıkmış, üç tane yağlı-boya tablosunu biliyoruz. Bunlardan biri, Münih'te, II. Rudolph koleksiyonuna ait bir padişah portreleri dizinin sonuncusunu oluşturmaktadır. 1598'de diğer eserlerle birlikte kütüphâne kataloğuna alınmış (*State Library, K. Hof-und staatl. Cod. Germ. 2133-2134*) ve III. Murad portresi, Titian ekolünden bir sanatçıya atfedilmişti.²² Murad, bu portrede,

sade bir zemin önünde, üç çeyrek profilden, yüzünde melankonik bir ifadeyle resmedilmiş, yüz çizgileri, ressamının modelden çalıştığı izlenimini verecek kadar açıkça belirtilmiştir (R. 19). Üzgün ifadeli gözleri, derin bir düşünce içinde uzaklara bakmaktadır. Göz kapakları ağır, kaşları ince, burnu hafif kemerli, dudakları dolgun, sakalı ve bıyığı açık renktir. İnci işlemeli bir kaftan giyinmiştir.

Sultan'ın Titian'a atfedilen bir başka portresi Venedik'te İtalico Bras koleksiyonundadır.²³ Burada yine dörtte üç profilden resmedilen Sultan ince kaşları, sakalı ve bıyığı ile önceki portresine benzemektedir. Giyim-kuşamı süslü, tören kaftanı kürk yakalı ve işlemelidir. Sarığında murassa bir sorguç, sol küçük parmağında bir yüzük vardır. Ellerini kucağına koymuş, inci işlemeli bir yastığa yaslanmaktadır. Bu portrelerden birinin Barbarigo'nun isteği üzerine İtalya'dan gönderilen serideki portre ile aynı olup olmadığı, veyahut her ikisinden birinin Venedik elçiliğinde kalan Veronalı sanatçıya ait olup olmadığı, yahut da birinin İtalya'dan gönderilenin, ötekinin Verona'lı sanatçının tablolarının kopyası olup olmadığını şimdilik söylemek imkânsızdır; sorun daha ileri bir araştırmayı gerektirmektedir.

Sultan'ın bir diğer yağlıboya portresi Topkapı Sarayı koleksiyonuna aittir (R. 20). Bir seri padişah portresinin sonuncusunu oluşturan resimde Sultan profilden, yakışıklı ve hassas yüz çizgileriyle, hükümdarlara has bir zarafetle, koyu renk bir zemin üzerine çizilmiştir. Burnu ince, hafif kemerli, sakal ve bıyığı koyu renktir. Kahverengi merasim kaftanı altına giydiği mavi giysisi mücevher düğmelidir. Fakat, burada, gömleğinin firfırlı yakası ve mücevvesinin kahverengi renginin, Osmanlı giyim-kuşam geleneğine yabancı iki öge olarak resme girdiğini görüyoruz.

XIX. yüzyıl Fransız ekolüne maledilen ve Sultan Abdülmecid devrinde (1255/1839)-1277/1861) sipariş edilen portreler serisinden olan resim, J.J. Boissard'ın T. De Bry için gravürlediği ve ilk kez 1596'da Frankfurt'ta basılan *Vite et Icones Sultanorum Turcicarum* başlıklı kitapta bulunan III. Murad'ın büst portresi ile yakın benzerlik göstermektedir (R. 21). Uzun bir süre Roma'da yaşayan ve Ege adalarını ziyaret eden Boissard İstanbul'a hiç gelmemiştir. Eserin önsözünde, başka sanat eserleriyle birlikte, ünlü kişilerin portrelerini de içine alan büyük bir koleksiyonu olan ve bunları, Como'daki müzesinde sergileyen, zamanın ünlü koleksiyoncusu Paolo Giovio'ya işaret edilmektedir.²⁴ Bu da açıkça gösteriyor ki, sanatçı kitaptaki portrelerin çoğunu Giovio'nun koleksiyonundan kopya etmiştir.

Ünlü kişilerin portre koleksiyonlarının yapılmasının Yunan ve Roma geleneğine inen bir kökeni vardır. Bu gelenek, özellikle P. Giovio tarafından, Avrupa'ya yeniden tanıtılmıştır. Giovio'nun koleksiyonu ve bu koleksiyonu esas alan '*Elogia*' başlıklı kitabı²⁵ onaltıncı yüzyıl boyunca ressam ve gravür sanatçılara örnek olmuştur. Bu koleksiyonun orijinalliği kabul edildiğinden, yeni model bulmaya gerek duymayan sanatçılar tarafından ana kaynak olarak kullanılmıştır.²⁶ Koleksiyonun listesinde kayıtlı bulunan II. Selim'e kadar gelen Osmanlı padişah portreleri için de durum aynıydı.²⁷ Ayrıntıları daha ince işlenmişse de, Boissard'ın gravürleri ile Giovio'nun koleksiyonu ve yayınlarındaki portreler arasındaki benzerlik Boissard'ın önsözünde belirttiği noktayı doğrulamaktadır. Fakat esas sorun, Sultan Murad'ın portresine kimin veya neyin ana kaynak olarak kullanıldığıdır. İyi bir raslantı sonucu, *Vitae et Icones*'in yayınlanmasından önce, Como müzesindeki, III. Murad'inkini de içeren portrelerin kopyalarının zaten Floransa'daki Galleria degli Uffizi'de bulunduğunu öğreniyoruz. Murad'ın, bilinmeyen bir sanatçı tarafından yapılmış bir yağlıboya portresi, kuşkusuz koleksiyona sonradan eklenmiş ve Cosimo I de'Medici için, Cristofano dell'Altissimo tarafından kopya edilmişti. Portrenin yukarıda tartışılan resimlere model olmadığı kesindir. 1580-90 yıllarına tarihlenen resimde Sultan, yaşlanmaya yüz tutmuş portrelerinde izlenebilen yüz çizgilerini taşımaktadır.²⁸ Bu ipucu, bizi, sanatçıların Giovio'dan başka kullanabilecekleri kaynakların da bulunduğu inancına götüren bir odak noktası oluşturmaktadır.

Elimizde, İstanbul'da birçok Avrupalı sanatçının bulunmuş olduğunu gösteren, yazılı ve resimli belgeler vardır. Bunlardan özellikle, elçilik heyetleriyle gelip, bir süre Türkiye'de kalarak Türklerin yaşamını iyice tanımış olanlar konumuz açısından önemlidir. Osmanlılarla ilgilenenler, genellikle bu sanatçılara, halkın ve sarayın günlük yaşamını canlandıran desenler ısmarlamaktaydılar. Onlar da yaptıkları resimleri, muntazam olarak Avrupa'ya göndermekte veyahut birliklerinde götürmekteydiler. Bu desenlerin arasında, sultanların tek veyahut seri tasvirlerinin ayrı bir yeri vardı. Çoğu kez, efsanevi niteliklerle tanımlanan 'Yüce Türk'ün, Hristiyan dininin gerçek düşmanı olması da, padişah portrelerinin sık sık, bazan da daha önce gördüğümüz gibi ünlü sanatçılar tarafından kopya edilmelerine neden olmakta, bunlar çoğu kez gravür ve baskı olarak piyasaya sürülmekteydi. Sadece Sultan Murad'ın portreleri konusunda bile, elde edilebilen malzemenin ayrıntılı incelemesi, tartışmaya daha berrak bir görüş açısı getirecektir sanırım.

Bu tür yayınlardaki en erken Sultan Murad portresi, Köln'de 1572-1618'de basılan, F. Hogenberg ve G. Braun'un, *Civitates Orbis Terrarum* başlıklı eserinde bulunmaktadır (R. 22). Gravür, bir madalyon içine alınmıştır ve büyük bir olasılıkla 1520'den önce Vavassore tarafından çizilmiş,²⁹ İstanbul'un kuşbakışı görünümünün altındaki bir seri padişah portresinin sonuncusudur. İstanbul'un bu haritası çeşitli tarihlerde, çeşitli gravür ustaları tarafından kopye edilmiştir; portrelerin çoğu da Giovio'dan alınmıştır. Yalnız, III. Murad portresinin ön-modelini bilemiyoruz. Gravürdeki mücevzezenin biçimi gerçekten uzaktır. Metinde, gravür sanatçısının adı Adolpho Venerii olarak verilmektedir.³⁰

Oxford, Bodleian kitaplığındaki bir albümde (*Ms. Bodl. Or. 430*) Sultan'ın üç resmi bulunmaktadır. Albümün ne başlığı ne de sanatçısını belirten bir ipucu vardır. Yalnız içeriği, 1588 yılında hazırlandığına işaret etmektedir.³¹ Her üç resimde de Sultan, hükümdarlara has şatafat içinde, ince yüzlü, zarif bir adam olarak çizilmiştir. Birincisi (R. 23), onu bir törende, büyük bir olasılıkla, resmi çizen sanatçının da hazır bulunduğu bir elçi kabulü töreninde göstermektedir. Sultan, işlemeli bir kalıçe³² üzerine bağdaş kurmuş, kaftanının altına kırmızı kuşaklı, altın simli ve yeşil bir *dolama*³³ giymiştir. Sarığında büyük bir sorguç vardır. Sahne, sultanın huzuruna çıkmış birçok gezginin tanımladığı bir sahnedir. Bununla birlikte, hayal ürünü bir dekor içinde resim, gerçekten çok, efsâne havası taşımaktadır. İkinci resimde (R. 24) Murad, çok güzel koşumlu, görkemli bir ata binmektedir. Yayı ve okuyla peyki yanında koşuyor. Üçüncü resim (R. 25) yine tam profilden ve at üzerinde çizilmiştir. Sultan'ın elindeki asâsı, resmin daha resmî bir ânı tanımladığını gösteriyor. Dikkatli gözlemciliği açıkça belli olan sanatçı, Sultan'ın yüz çizgilerinden çok, kompozisyon, hareket ve estetik başarıya önem vermiş, renk ayrıntıları, özellikle kumaş ayrıntılarına dikkati çekmek için kullanılmıştır.

Her ne kadar Nakkaş Osman'ın çizdiği ana yüz çizgileri korunsa da bazı portrelerinde Sultan'ın görünüşünde bir değişme gözlenmektedir. Bunu gösteren resimlerden biri, Pietro Bertelli'nin *Vite degli imperatori de Turchi con le loro effigie tagliate in rame e dalle in luce de P.B.* başlıklı kitabında bulunmaktadır (R. 26). Başlığında da belirtildiği gibi kitap, yazılı tanımlarıyla birlikte, gravür tekniğiyle resimlenmiş Osmanlı padişah portrelerinin bir derlemesidir.³⁴ Kitaptaki diğer portrelerin hepsinin, Boissard yoluyla Giovio'dan kopya edildiğine bakılırsa, III. Murad'ın, bu melankolik ifadeli portresi de, orijinal bir desenden alınmış olmalıdır.

Laurence Johnson'un Richard Knolles'un, ilk baskısı Londra'da 1603' de yapılan ünlü kitabı *The Historie of the Turkes* için gravürlediği III. Murad da (R. 27), aynı kaynaktan kopye edilmiştir. Yalnız kompozisyon terstir. Johnson,³⁵ Boissard'ın gravürleri yoluyla, Giovio'nun portre serisini Murad'dan önceki sultanlar için model olarak kullanmıştır. Portreler, Boissard'ınkilerden farklı olarak, şerit bordürlü, harflerle işaretli daireler içine alınmışlardır.

III. Murad'ı yaşlılık yıllarında gösteren bu portreler için tam bir ana kaynak şimdilik bulunamıyor. Ancak, Sultan'ın bugün Viyana'da bir albümde bulunan (*Nat. Bibl. cod. Vindob. 8626, v. 39*) bir portresi (R. 28), bu son iki resmiyle yakın benzerlik göstermektedir. Albüm, İstanbul'da oturan Avrupalı bir sanatçı tarafından resimlenmiş ve bir İran elçilik heyetinin İstanbul'a varışını anlatan bir sahnedan ötürü, F. Babinger tarafından, 1590-93 yıllarına tarihlenmiştir. Anlatılan olay, 1590'da geçer. Şah Abbas'ın yeğeni Haydar Mirza'nın, 1000 kişiyi aşkın bir elçilik heyetiyle İstanbul'a tantanalı girişi, kuşkusuz sanatçıyı etkilemiştir.³⁶ Albüm, onaltıncı yüzyıl İstanbul'unun günlük yaşamını, giyim-kuşam ve geleneklerini, törenleri ve tarihî olayları anlatan suluboya resimleri içermektedir. Sanatçısının adı belli değilse de Türk kültürünü tanıyan, ayrıntıda kusursuz bir minyatörcü ve zanaatkar olduğu kuşkusuzdur.

Bizi ilgilendiren resim, III. Murad'ı at üzerinde gösteriyor. Kaftanının üzerine kürklü bir kapanıçe³⁷ giymiş, kavuğuna iki sorguç takmıştır. Kuşağındaki hançerin sapı ve kılıcının kını mücevher kakmalıdır. Atının koşum takımları da mücevher işlidir. Yanındaki iç oğlanlarının giyim-kuşamları onaltıncı yüzyılın özelliklerini taşır. Kılıç ve hançerleri vardır, tüfekleri mükemmel işlenmiştir. Sultan şimdi, kırk yaşının üstündedir ve sağlığı bozulmuştur.³⁸ Şişman ve yüzünün bütün ifadesi yorgunluğunu yansıtmaktadır. Benzer yüz çizgileriyle bir başka portre, yine Viyana'da, Ungnad koleksiyonunda bulunuyor.³⁹ Burada da Sultan üç çeyrek profilden, ressama model olarak durmuş hissini verecek kadar doğal bir pozda, karanfillerle işli bir merasim kaftanı içinde resmedilmiştir. Albümün eski sahibi David Ungnad Freiherr vo Sonnegk und Preyburg, II. Maximilian'ın elçisi olarak, 1573-78 yıllarında İstanbul'da bulunmuştur. Türk kültürüyle de ilgilenen Ungnad, Viyana'ya dönüşünde, beraberinde zengin bir sanat eseri koleksiyonu da götürmüştü.⁴⁰ Sultan'ın bu portresinin hangi koşullar altında yapıldığını bilmiyoruz. Fakat Ungnad'ın padişah portreleri, İstanbul'daki sanat çevresini, özellikle, Nakkaş Osman'ın Şemâilnâme'yi resimlediği dönemde, Avrupalı sanatçılar tarafından

yapılmış padişah portrelerinin piyasada var olduğunu göstermesi yönünden, bize, son derece anlamlı bir ipucu vermektedir.

Osmanlı portre resmi, zamanla karakterini değiştirmiş ve daha sonraki yıllarda, tümüyle Avrupalılaşmıştır. Osmanlı portreciliğinin son yıllarının en önemli eseri, III. Selim'in 1789-1807 gözde ressamı, Yunanlı, Kapıdağlı Konstantin tarafından yapılmıştır. Konstantin hakkında fazla bilgimiz yok.⁴¹ Yalnız, bugün, Topkapı Sarayı Müzesi koleksiyonunda onun imzasını taşıyan ve Osman Gazi'den, III. Selim'e kadar gelen bir padişah portreleri dizisi vardır. Bunlardan biri olan Sultan III. Murad'ın portresi, serideki diğer portreler gibi, bir madalyon içinde resmedilmiş, altına da, Topkapı Sarayının iç avlusundan bir sahne yerleştirilmiştir. Bu portresinde, Murad'ın yüz çizgileri, gençlik portrelerini andırmaktadır. Yalnız daha yaşlılık devresinde ve idealize edilmiş bir üslûpta resmedilmiştir. Sarı kaftanının üstüne mor bir kürk giyinmiş, tek sorguçlu, yusufluk bir kavuk takmıştır. (R. 29).

Bu seriyi, İngiltere'de basılmak üzere kopye eden, British Institution'un müdürü John Young, albümün önsözünde, bu malzemeyi nasıl ele geçirdiklerini şöyle anlatmaktadır: "1806 yılı baharında, Levant Company'nin veznedarı Mr. Green, benden, son zamanlarda İstanbul'dan gelen bir sandık resmi incelememi istedi. Bunlar, Türk hükümeti tarafından, Türkiye'nin İngiltere büyük elçisine, gravür kopyeleri yapılmak amacıyla gönderilmiş. Bu işi en iyi yürütecek kimse olarak bilinen Mr. Green'e, resimlerin alındıkları kaynaklarla birlikte, ısmarlanan işin amacı anlatılmış... Birçok görüşmeden sonra, Osman'ın portresinin örnek olarak gravürlenmesine karar verildi..." ve işe Selim'in ölümünü izleyen kısa bir aradan sonra devam edilmiş ve 1815'de basılmıştır.⁴² Young, "başlangıcı ondördüncü yüzyılın başına kadar inen" malzeminin orijinallğine değinmektedir. Kendisi esere, her sultanın hayatı ve saltanatını anlatan bir metin de eklemiştir. Bu tür, madalyon içinde padişah portreleri, ondokuzuncu yüzyılda Osmanlı sanatçıları tarafından tekrarlanan bir kalıp oluşturmuşlardır.⁴³

III. Murad'ın yüz çizgilerindeki tutarlılığı ve yaşının ilerlemesiyle yavaş yavaş değişen görünümünü açıklayan elimizdeki bu belgelerin ışığı altında, şunu vurgulamak yerinde olur kanısındayım: Bu portreler, ya görgü tanıklarının eserleridir, veyahut Avrupa'da bunlardan esinlenerek yapılmışlar veya kopye edilmişlerdir. Lokman'ın belirttiğine göre, saray *nakkashâne*'sine Avrupalı sanatçıların çizdikleri portreleri Sokollu Mehmed Paşa sağlamış, hatta, Barbarigo'nun raporunda açıklandığı gibi Venedik

elçiliğinden bir sanatçıyı, Sultan'ın resmini çizmesi için saraya çağırmişti. Lokman'ın, Nakkaş Osman'ın bu portreleri kullanım biçimini anlatışı, Osmanlı resminin belirgin belgesel karakterine tümüyle uymaktadır. *Şemâilnâme*, *zübdetü'l-levârih* ve *silsilenâme* yazmalarındaki minyatür örneklerini gözönüne alırsak, *nakkaşhâne*'nin, Avrupa'daki, seri padişah portreleri, modasından haberdar olduğu açıkça anlaşılır. Bu durumda, '*şemâilnâme*'nin resimlenme süresi içinde, bu devamlı ilişkinin en yakın sonucu olarak, Avrupa resminin Osmanlı portreciliğinin karakterini etkilemediğini, fakat, belki esinlediğini söyleyebiliriz. Yine de, III. Murad'ın, Avrupalı sanatçıların gözüyle, saltanatının ilk yıllarındaki tanımları, '*şemâilnâme*'deki tanımıyla çakışmakta, gerek gerçekçi, gerekse idealize edilmiş veya sadeleştirilmiş biçimde, saltanatı sırasındaki görünümünü ve karakterini tanımamıza yardımcı olmaktadır.

III. Murad, 4-5 Cemâzi'l-evvel 1003/15-16 Ocak 1595'de ölür. Hekimi Domenico Hierosilimitano'ya göre ölümünün nedeni, böbrekle ilgili bir hastalığa bağlanmaktadır. Sultan, Mimar Davud Ağa tarafından Ayasofya'nın avlusuna, ölümünden sonra yapılan ve hayatı boyunca çok çıkmadığı Topkapı Sarayından pek de uzak olmayan türbeye (R. 30, 31, 32, 33,) gömülmüştür.